

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.92.05>

ELIZA KWIATKOWSKA-JEZNACH
(AKADEMIA IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE)

Sejmiki lutowe 1792 r. w relacjach „Gazety Narodowej i Obcej” i „Gazety Warszawskiej”

Od czasu wystąpienia Władysława Smoleńskiego¹, na temat sejmików lutowych z 1792 r. powstała spora literatura przedmiotu. Wiele problemów nadal wymaga jednak wyjaśnienia². Przełomem w tym zakresie stała się dopiero praca Wojciecha Szczygielskiego³. Dzięki niej wiadomo już, że wyznaczone ostatecznie na 14 lutego 1792 r.⁴ sejmiki deputackie i gospodarskie, poprzez powszechną akceptację zmian, miały zdjąć z Konstytucji 3 maja znamię zamachu stanu⁵.

---

¹ W. S m o l e ń s k i, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897. O autorze por. M. Wierzbicka, *Władysław Smoleński*, Warszawa 1980.

² Por. C. N a n k e, *Szlachta wołyńska wobec Konstytucji Trzeciego Maja*, Lwów 1907, s. 461–553; J. S o b c z a k, *Powiat koniński na zreformowanym sejmiku kaliskim 14 lutego 1792 roku*, „Rocznik Koniński” 1978, R. VI, s. 209–215; i d e m, *Reforma sejmików na Sejmie Czteroletnim i ich realizacja w Wielkopolsce*, „Roczniki Historyczne” 1980, R. XLVI, s. 68–96; i d e m, *Laudum sejmiku powiatu kościańskiego i ziemi wschowskiej 14–18 II 1792*, „Rocznik Leszczyński” 1985, t. VII, s. 263–272; i d e m, *Organizacja i działalność sejmiku województwa płockiego po reformie w 1791 r.*, „Notatki Płockie” 1982, nr 4, s. 14–20; i d e m, *Działalność sejmików województwa sieradzkiego po reformie w 1791 r.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1984, t. XV, z. 2, s. 43–59; i d e m, *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie 1791 r.*, „Rocznik Łódzki” 1986, t. XXXVI, s. 209–225; i d e m, *Sejmiki województwa podlaskiego po reformie w r. 1791*, „Studia Historyczne” 1986, R. XXIX, z. 4, s. 519–540; i d e m, *Zreformowane sejmiki litewskie wobec Konstytucji 3 maja*, [w:] *Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło*, red. A. Kijas i K. Pietkiewicz, Poznań 1995, s. 165–182; i d e m, *Sejmiki Wielkopolski wobec reformy Sejmu Czteroletniego*, [w:] *W pięćsetlecie Konstytucji Nihil novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006, s. 53–60; M. W i s i ń s k a, *Sieradzkie wobec Konstytucji 3 Maja*, „Rocznik Łódzki” 1983, t. XXXIII, s. 39–61; e a d e m, *Ziemia wieluńska wobec Konstytucji 3 Maja*, „Sieradzki Rocznik Muzealny”, 1984, t. I, s. 23–36; A. L i t y ń s k i, *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*, [w:] *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie – państwo – prawo czasów Sejmu Czteroletniego*, red. A. Lityński, Katowice 1988, s. 76–107; A. B. Z a k r z e w s k i, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmiki trocki*, Warszawa 2000; W. B e d n a r u k, *Sejmiki lubelskie w okresie stanisławowskim (1764–1794)*, Lublin 2011.

³ W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum trzeciomałowe. Sejmiki lutowe 1792*, Łódź 1994.

⁴ Początkowo sejmiki koronne miały się odbyć 15 VII 1791 r., a litewskie 14 II 1792 r. Patriotcy optowali jednak, by zarówno szlachta z Korony, jak i Wielkiego Księstwa Litewskiego zgroma-

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sposobu prezentacji sejmików lutowych na łamach „Gazety Warszawskiej” oraz „Gazety Narodowej i Obcej”. W części pierwszej zostaną omówione relacje prasowe w ujęciu chronologicznym. W części drugiej postaram się ukazać różnice pomiędzy ówczesną a dzisiejszą oceną referendum trzeciomajowego. Gazety osiemnastowieczne donosiły o dwóch formach poparcia dla Konstytucji 3 maja przez sejmiki, tj. o przysiędze i o podziękowaniu. Władysław Smoleński dostrzegł też zgromadzenia obojętne wobec nowego ustroju. Inną interpretację przedstawił z kolei Wojciech Szczygielski. Jego zdaniem sejmiki zaprzysięgły, zaręczyły, podziękowały za Ustawę Rządową bądź też przemilczały jej uchwalenie. Przy czym autor ten tylko dwie pierwsze formy uznał za silne poparcie dla Konstytucji 3 maja. Należy odpowiedzieć na pytanie, dlaczego prasa w ten właśnie sposób przedstawiła wyniki sejmików lutowych 1792 r. oraz czy informowała rzetelnie? Zanim jednak przejdziemy do zasadniczej części rozważań, spróbujmy przedstawić ówczesnie działające tytuły prasowe.

Na początku 1792 r. w Warszawie ukazywały się dwie gazety informacyjne⁶. Były to „Gazeta Warszawska”, kierowana przez eksjezuitę Stefana Łuskinę oraz „Gazeta Narodowa i Obca”, której redaktorami byli związani z obozem reform Julian Ursyn Niemcewicz, Józef Weyssenhoff i Tadeusz Mostowski.

„Gazeta Warszawska” ukazywała się od 1774 r. i prezentowała konserwatywne poglądy redaktora⁷. Jego niechęć do oświeceniowych idei została utwier-

---

dziła się w lutym. Chcieli zyskać więcej czasu na zdobycie poparcia dla Konstytucji 3 maja na prowincji. Ostatecznie posłowie przegłosowali termin lutowy. Por. W. Smoleński, *op. cit.*, s. 259–260; W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 18–20.

⁵ Por. K. Ziencowska, *Spisek 3 maja*, Warszawa 1991; J. Michałski, *Konstytucja 3 maja*, Warszawa 1985; B. Szyncler, *Czy Sejm Czteroletni uchwalił Konstytucję 3 maja? Na tropie mitów narodowych*, Warszawa 2010; A. Grześkowiak-Krwawicz, *Czy rewolucja może być legalna? 3 maja 1791 w oczach współczesnych*, Warszawa 2011. Por. też A. Stroynowski, *Konstytucja, prawo, praworządność w epoce stanisławowskiej*, [w:] *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki – reminiscencje w 220 rocznicę uchwalenia, 1787–2007*, red. J. Daszyńska, Łódź 2009, s. 143–158. Kajetan Koźmian tak wspominał te wydarzenia: „Wkrótce jednak sejm uznał potrzebę silniejszego dzieła swego poparcia, wydał więc uniwersały na sejmiki relacyjne i rozjechali się posłowie na prowincje w celu przekonania umysłów, i zjednania od województw potwierdzenia jej, przez uchwalone dla króla dzięki” – K. Koźmian, *Pamiętniki*, wstęp i komentarz M. Kaczmarek, K. Pecold, Warszawa 1972, t. I, s. 212. Por. też Z. Libera, *Sejm Czteroletni w oczach pamiętnikarzy*, [w:] *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991.

⁶ Dopiero 3 V 1792 r. ukazał się w Warszawie jeszcze jeden periodyk polityczno-informacyjny, tj. „Korespondent Warszawski”. Por. I. Łosowska, „Korespondent Warszawski” w latach 1792–1796, Warszawa 1969. Należy pamiętać też o tym, że w stolicy od X 1782 r. wychodziło społeczno-ekonomiczne czasopismo eksjezuitę Piotra Świtkowskiego, „Pamiętnik Historyczno-Polityczny”. Por. I. Homola-Dzikowska, „Pamiętnik Historyczno-Polityczny” Piotra Świtkowskiego 1782–1792, Kraków 1933.

⁷ J. Łojek, „Gazeta Warszawska” ks. Łuskiny (1774–1793), Warszawa 1959, s. 18.

dzona kasatą zakonu jezuitów, z którym związał swoje życie. Wpływ na oblicze gazety miało też uwielbienie ks. Łuskiny dla Katarzyny II wynikające z faktu, że carowa nie uznała kasaty Towarzystwa Jezusowego. Istotny jest też to, że powstanie w 1791 r. postępowej „Gazety Narodowej i Obcej” eksjezuita odebrał jako zamach na własne idee i wyłączność publikowania⁸.

Najwybitniejszą rolę w redagowaniu „Gazety Narodowej i Obcej” odegrał J.U. Niemcewicz, gorący zwolennik reformy ustroju⁹. Wpływ na orientację tytułu mieli też pozostali redaktorzy: Józef Weyssenhoff¹⁰ i kasztelan raciąski Tadeusz Mostowski, który był założycielem drukarni wydającej „Gazetę Narodowa i Obcą”¹¹.

Relacje z sejmików lutowych 1792 r.

Zasadnicze doniesienia z sejmików poprzedził *List okólny JKMci z Straży poprzedzający sejmiki deputackie i gospodarskie*, który ukazał się 18 stycznia 1792 r. w „Gazecie Narodowej i Obcej”¹². Następnie 4 i 8 lutego pojawiła się w niej *Deklaracja do prowincjów koronnych, względem porządnego odbycia sejmików w dniu 14 lutego 1792 roku przypadających*¹³, która zawierała nowy podział sejmików w Małopolsce i w Wielkopolsce¹⁴.

---

⁸ W 1773 r. ks. Łuskina otrzymał od króla przywilej *cum iure exclusivo*. Por. J. Łojek, *op. cit.*, s. 18; W. Konopczyński, *Wolność druku w Polsce za Stanisława Augusta*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1951, nr 4, s. 302–305; J. Szczepaniak, *Monopol prasowy Stefana Łuskiny w Koronie w latach 1773–1793*, „Ze skarbca kultury” [Wrocław] 1961, z. 13, s. 5–99. Niektórzy badacze utrzymują, że przywilej *cum iure exclusivo* został zniesiony uchwałą Sejmu Wielkiego. Mowa tu o *Ustawie o Komisji Policji z 20 VI 1791 r.* Znajdowało się tam stwierdzenie, że ma ona „pilnować prawa do wolności pisania i mówienia”. Por. I. Łossowska, *op. cit.*, s. 33.

⁹ A. Goriaczko, „*Gazeta Narodowa i Obca*”, Wrocław 1953, s. 24–35; S. Kieniewicz, M. Witkowski, *Niemcewicz Julian Ursyn*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. XXII, Wrocław 1977, s. 771–780. Por. J. Dhim, *Niemcewicz jako polityk i publicysta w czasie Sejmu Czteroletniego*, Kraków 1928; K. Zbyszewski, *Niemcewicz od przodu i z tyłu*, Warszawa 1939.

¹⁰ A. Goriaczko, *op. cit.*, s. 23–35. O postawie posłów inflanckich por. A. Stroynowski, *Reprezentanci Wielkiego Księstwa Litewskiego w czasie uchwalania Konstytucji 3 Maja*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia historica 41, 1991, s. 3–16.

¹¹ J. Skowronek, *Mostowski Tadeusz Antoni*, [w:] PSB, t. XXII, s. 73–78. O przesadnym uwielbieniu Rewolucji Francuskiej przez Mostowskiego por. A. Grześkowiak-Krawicz, *Publicystyka stanisławowska o modelu rządów monarchii francuskiej*, Warszawa 1990, s. 139.

¹² „*Gazeta Narodowa i Obca*” [dalej: GNO], 18 I 1792, nr 5, s. 27–28. W. Smoleński, *op. cit.*, s. 362–363.

¹³ GNO, 4 II 1792, nr 10, Suplement, s. 59; GNO, 8 II 1792, nr 11, Suplement, s. 65. Por. *Deklaracja do prowincjów koronnych, względem porządnego odbycia sejmików w dniu 14 lutego 1792 roku przypadających*, [w:] *Volumina legum* [dalej: VL], t. IX, Kraków 1889, s. 395–398.

¹⁴ Prawo o sejmikach z marca 1791 r. było uzupełniane w następnych miesiącach. W listopadzie sejm przyjął ustawę *Rozkład województw, ziem i powiatów z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego*.

Prasowe doniesienia z sejmików zapoczątkowała 15 lutego 1792 r. „Gazeta Warszawska”, informując o zebraniu się sejmiku ziemi warszawskiej, obradującego w stolicy¹⁵. „Gazeta Narodowa i Obca”, choć wychodziła w te same dni co konkurencja, nie zamieściła takiej informacji. Relację z sejmiku warszawskiego opublikowała dopiero w numerze z 18 lutego, obok doniesień o sześciu sejmikach koronnych, w Sochaczewie, Piotrkowie, Cztersku¹⁶, Łomży, Wiźnie, Krakowie, a także czterech litewskich, w Kobryniu, Brześciu Litewskim, Nowogródku i Grodnie¹⁷.

W kolejnym numerze „Gazety Narodowej i Obcej” z 22 lutego znalazły się doniesienia dotyczące 12 sejmików koronnych, w województwie poznańskim¹⁸ i sieradzkim¹⁹, powiatach konińskim²⁰ i pyzdrowskim²¹, Lipnie, Wieluniu, Liwie, Częstochowie²², Łęczycy, Opatowie i Chełmie, a także 16 litewskich, w Wilnie, Prenach, Lidzie, Stonimiu, Pińsku, Płotnicy, Mińsku, Mozyrzcu, Olicie, Żyżmorach, Rosieniach, Wołkowysku, Słucku, Mereczu, Szawlach i Rzeczyca²³. Do-

Ustanawiała ona m.in. miejsca obrad sejmików. W wielu przypadkach szlachta miała się zgromadzić w zupełnie nowych lokalizacjach. Por. VL, t. IX, s. 326–338; J. Michałski, *Sejm w czasach...*, s. 411–412. Zasady miały być zastosowane po raz pierwszy na sejmikach lutowych 1792 r. Tak się jednak nie stało, bo te poprzedził kolejny akt prawny, tj. właśnie *Deklaracja do prowincji koronnych...*, która wprowadzała następne korekty w geografii sejmikowej. Por. W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 22. Skutkiem tych zmian był ogromny bałagan i brak rozeznania co do miejsca obrad. Stąd m.in. liczne pomyłki GNO w tym zakresie.

¹⁵ „Gazeta Warszawska” [dalej: GW], 15 II 1792, nr 13, Suplement.

¹⁶ GNO, 18 II 1792, nr 14, s. 79. Gazeta popełniła błąd, podając Cztersk jako miejsce obrad sejmiku dla ziemi czterskiej (bez powiatu garwolińskiego). Sejmik nie odbył się tam z powodu złego stanu kościoła. Obrady toczyły się w Górze Kalwarii. O ziemi czterskiej w życiu parlamentarnym województwa mazowieckiego por. W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czterskiej 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 139–179.

¹⁷ GNO, 18 II 1792, nr 14, s. 79.

¹⁸ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85. Informację należy odnieść do dwóch sejmików województwa poznańskiego w Poznaniu i Kościanie. Por. też J. Sobczak, *Reforma sejmików...*, s. 68–96.

¹⁹ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85. To doniesienie dotyczy zapewne sejmiku w Sieradzu, ponieważ o pozostałych dwóch zgromadzeniach województwa sieradzkiego w Piotrkowie i Wieluniu gazeta poinformowała już wcześniej. Por. też M. Wisniewska, *Sieradzkie...*, s. 39–61; eadem, *Ziemia wieluniańska...*, s. 23–36.

²⁰ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85. Gazeta nie sprecyzowała, że powiat koniński obradował razem z kaliskim w Kaliszu. W tym samym numerze podano informacje o sejmiku w Kaliszu. Należy jednak traktować te doniesienia jako relację z jednego sejmiku. Por. też J. Sobczak, *Powiat koniński...*, s. 209–215.

²¹ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85. Powiat pyzdrowski podejmował decyzję wspólnie ze średzkim w Pyzdrach.

²² *Ibidem*. Sejmik w Częstochowie obradował dla powiatów ksiąskiego i lelowskiego. Por. W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 293.

²³ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85. Powiat rzezycki obradował nie w Rzeczyca, ale w Bo-brujku.

datkowo „Gazeta Narodowa i Obca” doniosła o w wynikach sejmiku w Warszawie.

Wydanie „Gazety Narodowej i Obcej” z 25 lutego przyniosło informacje o dziewięciu zgromadzeniach koronnych – w Lublinie, Brańsku, Krzemieńcu²⁴, Brześciu Kujawskim, Ciechanowie, Zakrocymiu, Winnicy, Latyczowie²⁵, Łukowie oraz trzech litewskich – w Wiłkomierzu, Braślawiu i Kownie²⁶. Oprócz tego gazeta przybliżyła przebieg sejmiku w Grodnie, o którym pisała już wcześniej.

Cztery dni później, 29 lutego, „Gazeta Narodowa i Obca” doniosła o sejmiku koronnym w Dunajowcach oraz dwóch litewskich, w Iłku i Orszy²⁷. Ponownie zaprezentowano też sejmik w Latyczowie. Oprócz relacji ze zgromadzeń, w tym samym numerze „Gazety Narodowej i Obcej” ukazało się pismo *Do obywatelów po odbytych sejmikach na dzień 14 lutego r. 1792 zwołanych*²⁸. Kilka dni później zamieszczono wzmiankę o jego sprzedaży w postaci broszury „na kantorze” gazety²⁹. Odezwa była najprawdopodobniej dziełem samego Niemcewicza. Donosiła czytelnikom o sukcesie Konstytucji 3 maja na sejmikach. Opisywała radość, jaką przyniosły królowi ich wyniki. Podkreślała rolę zgromadzeń jako głosu narodu, który mimo różnych poglądów zjednoczył się w zabiegach na rzecz uznania Ustawy Rządowej. „Rzekłby kto, że jedną prowincję, jeden powiat, jeden dom składacie” – pisał autor odezwy³⁰. Zarzucał też przeciwnikom Konstytucji 3 maja, że dążyli do tego, by nie dopuścić do wypowiedzenia się narodu w sprawie nowego ustroju. Dalej autor pytał: „Ci, co się obcych lękają dworów, niech wam powiedzą, czy mniemają, że w nierządzie i niezgodzie Polska byłaby bardziej od sąsiadów szanowaną, jak dzisiaj w jedności i łądziej?”³¹ Odezwa podkreślała przychylnie stanowisko Europy wobec Konstytucji 3 maja.

3 marca w „Gazecie Narodowej i Obcej” ukazały się kolejne doniesienia z sześciu sejmików koronnych, dla powiatów gąbińskiego³², raciąskiego³³

---

²⁴ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91. Sejmik w Krzemieńcu obradował nie tylko dla powiatu krzemienieckiego, ale też nadśluckiego.

²⁵ *Ibidem*. Powiat latyczowski należałoby uzupełnić o powiat rowski (barski). Por. W. S z c z y - g i e l s k i, *op. cit.*, s. 293.

²⁶ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91.

²⁷ GNO, 29 II 1792, nr 17, s. 97. W rzeczywistości miejscem obrad powiatu orszańskiego były Chołopienice. Por. W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 360–361.

²⁸ GNO, 29 II 1792, nr 17, s. 97.

²⁹ GNO, 7 III 1792, nr 19, Suplement, s. 114.

³⁰ GNO, 29 II 1792, nr 17, s. 97.

³¹ *Ibidem*. Por. Z. L i b i s z o w s k a, *Polska reforma w opinii angielskiej*, [w:] *Sejm Czteroletni...*, s. 63–74; S. M e l l e r, *Odwrócenie przymierzy w Europie. Holandia wobec Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Sejm Czteroletni...*, s. 75–80.

³² GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103. Sejmik w Gąbinie ustanowiono nie dla powiatu gąbińskiego, lecz ziemi gostyńskiej.

i mławskiego³⁴, a także sejmików w Żytomierzu, Rawie i Łucku³⁵ oraz pięciu litewskich, w Postawach, Ejszyszkach, Poniewieżu, Telszach i Trocku³⁶. Warto jednak zwrócić uwagę na wiadomość z Żytomierza. Tamtejszy sejmik obradujący dla powiatów kijowskiego i żytomierskiego uchwalił dobrowolną składkę na Kościół Opatrzności³⁷. Akceptacja Konstytucji 3 maja przez tamtejszą szlachtę była później jeszcze podkreślana przez redakcję³⁸.

Tego samego dnia na łamach „Gazety Narodowej i Obcej” ukazały się dwa listy z sejmików zrelacjonowanych przez redakcję jeszcze w lutym. Pierwszy to *Kopia listu obywatelów ziemi wiskiej na sejmik zgromadzonych do Najjaśniejszego Pana pisanego dnia 14 lutego 1792 roku z Wizny*. Sejmikujący podkreślali doskonałość Ustawy Rządowej i występowali z krytyką pod adresem jej przeciwników³⁹. Druga korespondencja dotyczyła obrad sejmiku preńskiego. To *Wypis z listu z Kowalów dnia 24 lutego*. Jak pisał jego autor Tomasz Wawrzecki, sejmik był niezwykle „rozumny i poważny”⁴⁰.

Kolejne doniesienia zamieściła „Gazeta Narodowa i Obca” z 7 marca. Dotyczyły one sejmików ziemi nurskiej w Ostrowi oraz województwa witebskiego w Czereci⁴¹. W tym samym numerze znalazła się też ponowna informacja o sejmiku w Kownie. Natomiast „Gazeta Warszawska” zamieściła tego dnia doniesienie z sejmiku w Łukowie⁴².

Kilka dni później, bo 10 marca, „Gazeta Warszawska” doniosła o sejmiku w Grodnie i zakończeniu obrad w Chełmie⁴³. Tego samego dnia podobna infor-

³³ *Ibidem*. Sejmik w Raciążu obradował dla powiatów: raciąskiego, płockiego, bielskiego, płońskiego i sierskiego. Por. J. S o b c z a k, *Organizacja i działalność...*, s. 14–20; A. L i t y Ń s k i, *Sejmiki województwa płockiego...* s. 76–107.

³⁴ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103. Sejmik w Mławie ustanowiono dla ziemi zawszkryńskiej.

³⁵ *Ibidem*. Sejmik w Łucku obradował nie tylko dla powiatu łuckiego, ale i horyńskiego.

³⁶ *Ibidem*. Należy odnieść tę informację do sejmiku w Trokach, gdyż pozostałe sejmiki województwa trockiego w Mereczu, Grodnie, Kownie, Prenach i Poniewieżu zostały osobno wymienione przez gazetę. Por. A. B. Z a k r z e w s k i, *op. cit.*, s. 168.

³⁷ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103.

³⁸ GNO, 17 III 1792, nr 22, Suplement, s. 132. O patriotycznej atmosferze, jaka panowała w Żytomierzu podczas sejmiku por. J. D. O c h o c k i, *Pamiętniki*, t. II, Wilno 1852, s. 166–168. Pamiętnikarz pisał: „Nie było tą razą tego niesłychanego natłoku, jaki przeszłych sejmików panował, ale u nas codziennie po osób osiemdziesiąt bywało na obiadach, a po obiedzie tak pełny dom, że się trudno było przecisnąć. Kielichy obchodziły nieustannie przybywających; tu, vivat zgoda powszechna! tam – szczęście kraju! to, kochanego króla”.

³⁹ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 104.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ GNO, 7 III 1792, nr 19, s. 110. Ponieważ w informacji z województwa witebskiego mowa jest o podziękowaniu sejmiku, należy ją odnieść do zgromadzenia w Czereci. Por. W. S z c z y - g i e l s k i, *op. cit.*, s. 343–344.

⁴² GW, 7 III 1792, nr 19, Suplement.

⁴³ GW, 10 III 1792, nr 20, Suplement.

macja z ziemi chełmskiej i powiatu krasnostawskiego ukazała się w „Gazecie Narodowej i Obcej”⁴⁴. 14 marca na łamach „Gazety Narodowej i Obcej” pojawiła się notka o kolejnym sejmiku koronnym, tym razem w Stężycy⁴⁵.

Następne informacje na ten temat opublikowano w prasie dopiero w następnym miesiącu. 21 kwietnia zarówno „Gazeta Narodowa i Obca”, jak i „Gazeta Warszawska” wydrukowały doniesienie z Siennicy (wówczas nazywanej Sienica)⁴⁶.

Informacja zamykająca cykl doniesień na temat referendum trzeciomajowego ukazała się w „Gazecie Narodowej i Obcej” 28 kwietnia 1792 r. Dotyczyła sejmiku w Dubience dla województwa bełskiego⁴⁷. Zgromadzenie lutowe nie ustosunkowało się tam do Konstytucji 3 maja. Sejmik, na którym nie wybierano posłów, nie zgromadził wystarczającej liczby uczestników⁴⁸. Dlatego 22 marca 1792 r. sejm podjął decyzję o ponownym zwołaniu sejmiku w Dubience na 24 kwietnia⁴⁹. I właśnie ten fakt został odnotowany w „Gazecie Narodowej i Obcej”⁵⁰.

W sumie na łamach prasowych opublikowano wiadomości dotyczące 70 sejmików z całej Rzeczypospolitej, co stanowi 89% z 78 odbytych tam zgromadzeń. Z Korony zamieszczono informacje o przebiegu 39 sejmików (24 z Prowincji Wielkopolskiej i 15 z Prowincji Małopolskiej), co z kolei daje ok. 86% całości (45). Z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego doniesiono o uchwałach 31 sejmików, co czyni 93% całości (33).

Prasowa a współczesna ocena referendum trzeciomajowego

Rozbieżności między prasową interpretacją wyników sejmików lutowych 1792 r. a tą, która wynika ze współczesnych badań, można dostrzec już w jednej z pierwszych informacji. „Gazeta Narodowa i Obca” podała, że sejmik w Sochaczewie w województwie rawskim zaprzysiągł Konstytucję 3 maja⁵¹. W rzeczywistości jednak tylko ją zaręczył⁵². To zapewne słowa w laudum o niesieniu życia w ofierze skłoniły redakcję do tego, by uznać je za przysięgę. Prawdopodobnie

---

⁴⁴ GNO, 10 III 1792, nr 20, Suplement, s. 120. Warto pamiętać, że pierwsza informacja GNO o Chełmie pochodzi z 22 II.

⁴⁵ GNO, 14 III 1792, nr 21, Suplement, s. 126.

⁴⁶ GNO, 21 IV 1792, nr 32, s. 189; GW, 21 IV 1792, nr 32, Suplement. Sejmik w Siennicy ustanowiono jako dodatkowy dla szlachty powiatu garwolińskiego, która nie mogła dotrzeć na sejmik czerski w Górze Kalwarii, gdyż nie była w stanie przepłynąć się przez Wisłę. Por. W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 44–45.

⁴⁷ GNO, 28 IV 1792, nr 34, Suplement, s. 201.

⁴⁸ W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 230. Por. W. S m o l e ń s k i, *op. cit.*, s. 289.

⁴⁹ *Dogodzenie prośbom obywatelów prowincji Małopolskiej*, [w:] VL, t. IX, s. 408.

⁵⁰ GNO, 28 IV 1792, nr 34, Suplement, s. 201.

⁵¹ GNO, 18 II 1792, nr 14, s. 79.

⁵² W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 140–141. Por. W. S m o l e ń s k i, *op. cit.*, s. 294.

też z tego właśnie powodu „Gazeta Narodowa i Obca” nie wyeksponowała informacji o przysiędze uczestników zgromadzenia w Rawie⁵³. A szkoda, bo w rzeczywistości było to jedyne zaprzysiężenie Ustawy Rządowej w województwie rawskim⁵⁴.

Równie lakoniczne było doniesienie „Gazety Narodowej i Obcej” o zaprzysiężeniu Konstytucji 3 maja przez zgromadzenie ziemi dobrzyńskiej w Lipnie⁵⁵. Redakcja nie podkreśliła tej informacji, choć poprzedni sejmik (z listopada 1790 r.) został rozdwojony⁵⁶, a lutowy 1792 r. był jedynym na Kujawach, który wykonał przysięgę na Ustawę Rządową⁵⁷. Szlachta zgromadzona w Brześciu Kujawskim wyraziła bowiem jedynie słabe podziękowanie⁵⁸. Co ciekawe, publikując notkę na ten temat, „Gazeta Narodowa i Obca” wspomniała o wyrażeniu wdzięczności za sukcesję saską⁵⁹. Wyeksponowanie tej informacji to z pewnością zabieg Niemcewicza, zmierzającego do zakwestionowania argumentacji przeciwników Konstytucji 3 maja, odwołujących się do negatywnego stosunku sejmików listopadowych 1790 r. wobec sukcesji tronu i zarzucających twórcom Ustawy Rządowej zignorowanie woli obywateli zgromadzonych na tych sejmikach⁶⁰.

Interesująca jest interpretacja wyniku sejmiku ziemi nurskiej przez „Gazetę Narodową i Obcą”, która podała wiadomość o zaprzysiężeniu tam Konstytucji 3 maja⁶¹. W rzeczywistości szlachta nurska złożyła jedynie podziękowanie, ale redakcja mogła wziąć za dobrą monetę fakt złożenia przysięgi na Ustawę Rządową przez część szlachty z marszałkiem sejmiku na czele⁶².

W przypadku sejmiku w Łomży „Gazeta Narodowa i Obca” poinformowała o uchwalonym tam podziękowaniu⁶³, gdy w rzeczywistości szlachta łomżyńska jedynie zaręczyła Ustawę Rządową. Może redaktorzy wzięli pod uwagę informację o akcie przysięgi wykonanym w Łomży w dniu 17 stycznia 1792 r.⁶⁴ Najprawdopodobniej jednak redakcja miała wątpliwości co do przebiegu i wyników

---

⁵³ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103.

⁵⁴ W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 169. Trzeci sejmik tego województwa w Gąbinie zaręczył Konstytucję 3 maja. Por. *idem*, *op. cit.*, s. 142; W. Smoleński, *op. cit.*, s. 294.

⁵⁵ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85.

⁵⁶ W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 99. Por. D. Kwiatkowski, *Aktywność polityczna szlachty dobrzyńskiej na arenie sejmikowej w latach 1764–1793*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2003, t. XVIII, s. 13–32.

⁵⁷ W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 169.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 101.

⁵⁹ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91.

⁶⁰ Por. Z. Zielińska, *Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonania sejmiku*, „Wiek Oświecenia” 1993, t. IX, s. 113–136.

⁶¹ GNO, 7 III 1792, nr 19, s. 110.

⁶² W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 163–166. Por. W. Smoleński, *op. cit.*, s. 295.

⁶³ GNO, 18 II 1792, nr 14, s. 79.

⁶⁴ W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 160.

sejmiku, skoro 10 marca na łamach swojego pisma zamieściła wypisy z laudum łomżyńskiego⁶⁵.

Podobnie wyglądała relacja „Gazety Narodowej i Obcej” z sejmiku w Częstochowie⁶⁶. Redakcja uznała, że podziękował on za Konstytucję 3 maja. Zamieściła przy tym wypis z laudum o gotowości obrony nowego ustroju i zaręczeniu go życiem, majątkiem i orężem⁶⁷. Zgromadzenie musiało wyróżniać się na tle innych, skoro redaktorzy w ten sposób wyeksponowali tę informację. Warto podkreślić, że przebieg sejmiku w Częstochowie był wysoko oceniany przez ówczesnych⁶⁸. O zaręczeniu Ustawy Rządowej życiem i majątkiem jest zresztą mowa również w doniesieniu „Gazety Narodowej i Obcej” ze Stężycy⁶⁹. Redakcja w tym przypadku dodatkowo wspomniała o wyznaczeniu delegacji do króla. Nie ulega wątpliwości, że powyższe sformułowania zostały przejęte z zacytowanej uchwały sejmikowej. Nie należy zakładać, że „Gazeta Narodowa i Obca” w ten sposób wyodrębniła zaręczenie jako osobną formę akceptacji Konstytucji 3 maja. Na pewno jednak, cytując te lauda, chciała pokazać wyjątkową postawę zgromadzonej tam szlachty. Zresztą zaręczenia jako osobnej formy poparcia Konstytucji 3 maja nie wyodrębniła też „Gazeta Warszawska”. Przykładem może być informacja z sejmiku w Siennicy⁷⁰, na którym szlachta dokonała właśnie zaręczenia Ustawy Rządowej⁷¹. Redaktor Łuskina poinformował jednak jedynie o podziękowaniu. Tego samego dnia zrobiła to też „Gazeta Narodowa i Obca”⁷².

Najciekawsze jest jednak przedstawienie przez „Gazetę Narodową i Obcą” informacji z sejmików, które odniosły się negatywnie wobec Ustawy Rządowej. Wzmiankowano np. o podziękowaniu zgromadzeń w Ciechanowie i Zakroczymiu⁷³, gdy w rzeczywistości te sejmiki przemilczały Konstytucję 3 maja⁷⁴. Był to celowy zabieg redakcji, która nie chciała informować opinii publicznej o porażce obozu reform na tych sejmikach. Podobnie trudno przypuszczać, by „Gazeta Narodowa i Obca” nie była świadoma opozycyjnego charakteru zgromadzenia w Brańsku, publikując notkę o wysłaniu delegacji dziękczynnej do króla przez ten sejmik⁷⁵. Wprawdzie faktycznie sejmik ten wyraził wdzięczność władcy, ale

⁶⁵ GNO, 10 III 1792, nr 20, Suplement, s. 120.

⁶⁶ GNO, 22 II 1792, nr 15, s. 85.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ W. Szczygielski, *op. cit.*, 180–181. Por. D. Złotkowski, *Problematyka sejmiku odbytego w Starej Częstochowie w dniach 14–15 lutego 1792 roku*, „Zeszyty Historyczne WSP w Częstochowie” 1994, s. 229–238.

⁶⁹ GNO, 14 III 1792, nr 21, Suplement, s. 126.

⁷⁰ GW, 21 IV 1792, nr 32, Suplement.

⁷¹ W. Szczygielski, *op. cit.*, 166–168.

⁷² GNO, 21 IV 1792, nr 32, s. 189.

⁷³ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91.

⁷⁴ W. Szczygielski, *op. cit.*, s. 154–159. Por. W. Smoleński, *op. cit.*, s. 294.

⁷⁵ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91.

przemilczał Konstytucję 3 maja, a delegacji ostatecznie wcale nie wysłał. Zobowiązał jedynie posłów do złożenia podziękowania Stanisławowi Małachowskiemu⁷⁶. „Gazeta Narodowa i Obca” celowo zdezorientowała czytelników. Takie podejrzenie występuje także w stosunku do relacji z Mławy, gdzie zebrała się szlachta ziemi zawskrzyńskiej. Niemcewicz poinformował o podziękowaniu za Konstytucję uchwaloną na tym sejmiku⁷⁷. Tymczasem szlachta zgromadzona w Mławie nie wspomniała ani słowem o Konstytucji 3 maja⁷⁸. W kolejnym numerze ukazała się z kolei informacja o laudum mławskim⁷⁹. Jego zapis przypominał zaręczenie i czytelnicy mogli odnieść wrażenie, że sejmik pozytywnie odniósł się do Ustawy Rządowej, a na takim właśnie odbiorze zależało redakcji.

Niezwykle ciekawe są także losy informacji „Gazety Narodowej i Obcej” na temat wysłania delegacji dziękczynnej do króla przez województwo lubelskie⁸⁰. Wiadomość ta rozminęła się z prawdą, ponieważ sejmik lubelski przemilczał Konstytucję 3 maja i wcale nie wysłał delegacji⁸¹. Błędna informacja mogła być wynikiem szczególnych okoliczności związanych ze zgromadzeniem lubelskim. W laudum, mimo braku wzmianki o Ustawie Rządowej *expressis verbis*, znalazły się zwroty dziękujące stanom sejmującym za działalność na rzecz wolności i niepodległości narodu. Dodatkową kwestią było zaręczenie Konstytucji 3 maja przez zgromadzonych w Lublinie patriotów. 3 marca na łamach „Gazety Narodowej i Obcej” ukazało się sprostowanie wiadomości z Lublina. Jego autorem był Stanisław Kostka Potocki⁸². Pisał o tym, że „obywatele tego województwa powierzyli posłom swoim zlecenie podziękowania Najjaśniejszemu Panu i stanom sejmującym”⁸³. To pozorne sprostowanie nie mogło zadowolić lubelskich przeciwników ustroju trzeciomajowego, którym zależało na podkreśleniu nega-

⁷⁶ W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 223–225.

⁷⁷ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103.

⁷⁸ W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 110–114. Por. W. S m o l e Ń s k i, *op. cit.*, s. 295.

⁷⁹ GNO, 7 III 1792, nr 19, s. 110.

⁸⁰ GNO, 25 II 1792, nr 16, s. 91. Chodziło z pewnością o sejmik w Lublinie, gdyż ten w Łukowie został już wcześniej zaprezentowany przez gazetę.

⁸¹ W. S m o l e Ń s k i, *op. cit.*, s. 295; W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 209; por. i d e m, *Przyczynki do badań nad świadomością polityczną szlachty lubelskiej w czasach Sejmu Wielkiego*, [w:] *Dyplomacja. Polityka. Prawo*, red. I. Panic, Katowice 2001, s. 267–277.

⁸² GNO, 3 III 1792, nr 18, Suplement s. 108.

⁸³ *Ibidem*. Por. K. K o Ź m i a n, *op. cit.*, s. 212. Publicysta tak zrelacjonował sejmik: „W Lublinie więc starły się z sobą dwie partie. Na czele antikonstytucyjnego stronnictwa stanął Dłuski podkomorzy lubelski; Stanisław Potocki bronił jej wymownie, i przekonywał o jej potrzebie i dobroci. Książę generał Czartoryski acz był posłem nie znajdował się na tym sejmiku, oba tylko jego synowie książę Adam i Konstancy należeli do obrad. Cała młodsza generacya stanęła przy Stanisławie Potockim, mało kto nawet ze starszych popierał podkomorzego lubelskiego; wielką więc większością pochwalono konstytucyą i dzięki za nią zanieść do króla polecono”. Por. W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 211.

tywnego stosunku do Konstytucji 3 maja. Usatysfakcjonowała ich dopiero mowa Potockiego wygłoszona na forum sejmowym, w której nie wymieniono Ustawy Rządowej⁸⁴.

W przypadku pozostałych sejmików, które przemilczały Konstytucję 3 maja, sytuacja wyglądała inaczej. „Gazeta Narodowa i Obca” po prostu nie poinformowała o ich przebiegu. Mowa o zgromadzeniach szlachty mazowieckiej w Różanie i podlaskiej w Mielniku. Ale dotyczy to również sejmiku we Włodzimierzu⁸⁵. Wołyń, mimo aktywnej kampanii obozu reform na rzecz Ustawy Rządowej, nie należał do obszarów prokonstytucyjnych⁸⁶. Nie ma wątpliwości, że redakcja w tych wypadkach zastosowała coś w rodzaju autocenzury.

W kontekście takich zabiegów „Gazety Narodowej i Obcej” zaskakujący jest brak informacji o sejmiku w Drohiczynie, który zaręczył Konstytucję 3 maja⁸⁷. Redakcji powinno zależeć na opublikowaniu informacji, która choć w niewielkim stopniu mogła zrównoważyć doniesienia o antykonstytucyjnym poczynaniu opozycjonistów na Podlasiu.

Niezwykle interesujące są też przyczyny braku informacji w prasie na temat sejmiku województwa połockiego w Czaśnikach, który podziękował za Konstytucję 3 maja⁸⁸. Fakt uznania Ustawy Rządowej przez tamtejszą szlachtę, która posiadała dobra także po rosyjskiej stronie granicy, wart był szczególnego podkreślenia. Należy jednak przypuszczać, że informacja nie dotarła do „Gazety Narodowej i Obcej”, gdyż lokalni przeciwnicy wojewody połockiego Tadeusza Żaby nie dopuścili do rozgłoszenia wyników sejmiku, które były w dużej mierze właśnie jego zasługą⁸⁹.

Nie dziwi fakt, że wszelkie odstępstwa od stanu faktycznego w dokonanej przez „Gazetę Narodową i Obcą” ocenie rezultatów sejmików dotyczą wyłącznie Korony. Jeśli chodzi o informacje z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego, to można mówić tylko o jednej niewielkiej rozbieżności. 3 marca „Gazeta Narodowa i Obca” wydrukowała doniesienie mówiące o dziękczynieniu za Konstytucję uchwalonym przez sejmik powiatu zawilejskiego⁹⁰. W rzeczywistości zgroma-

---

⁸⁴ W. S z c z y g i e l s k i, *op. cit.*, s. 211.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 161–162, 222–223, 254–257.

⁸⁶ *Ibidem*. Por. C. N a n k e, *op. cit.*, s. 23–25. O postawach reprezentantów Wołynia w epoce stanisławowskiej por. A. S t r o y n o w s k i, „*Wieczory sejmowe*”. *Studia nad dziejami parlamentarizmu w epoce stanisławowskiej*, Częstochowa 2013, s. 231–232. O pozycji ekonomicznej szlachty wołyńskiej por. i d e m, *Reforma królewsczyzn na Sejmie Czteroletnim*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1979, ser. I, z. 69, s. 99.

⁸⁷ W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 220–221.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 335. Zdaniem W. Smoleńskiego, szlachta zjechała się po dawnemu do Uszacza. Por. W. S m o l e Ń s k i, *op. cit.*, s. 279.

⁸⁹ W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 335–337.

⁹⁰ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103.

dzenie w Postawach zaręczyło Konstytucję 3 maja⁹¹. Powody tej nieścisłości są jasne. Po pierwsze, dotyczyła ona jedynego zaręczenia w Wielkim Księstwie Litewskim, po drugie zaś „Gazeta Narodowa i Obca” nie miała potrzeby dokonywania własnej interpretacji doniesień z Litwy, bo ta generalnie popierała nowy ustroj⁹².

Interesująca jest skala rozbieżności między prasową oceną sejmików a ich współczesnym ujęciem. Warto podkreślić, że różnice te dotyczą prawie wyłącznie informacji „Gazety Narodowej i Obcej”. „Gazeta Warszawska” zamieściła tylko jedną nieścisłą wiadomość z całej Rzeczypospolitej i dotyczyła ona rezultatów sejmiku w Siennicy, błędnie przedstawionego zresztą też przez konkurentkę.

W Prowincji Wielkopolskiej rozbieżności odnoszą się do 16 z 24 zrelacjonowanych zgromadzeń. W 11 przypadkach „Gazeta Narodowa i Obca” uznała zaręczenia za podziękowania, a dotyczy to: Poznania, Pyzdr, Raciąża, Piotrkowa, Wielunia, Gąbina, Góry Kalwarii, Warszawy, Łomży, Liwu i Siennicy. Z kolei sejmiki w Mławie, Ciechanowie i Zakroczymiu, które przemilczały Konstytucję 3 maja, zostały zaliczone przez Niemcewicza do dziękujących. Podziękowanie sejmiku w Ostrowi i zaręczenie sejmiku w Sochaczewie redaktor „Gazety Narodowej i Obcej” potraktował jako przysięgi. To oznacza, że „Gazeta Narodowa i Obca” przedstawiła nieprawidłowo wyniki aż 67% zrelacjonowanych przez siebie sejmików Prowincji Wielkopolskiej.

W Prowincji Małopolskiej rozbieżności w interpretacji rezultatów dotyczą siedmiu z 15 opisanych przez „Gazetę Narodową i Obcą” sejmików. Aż w pięciu przypadkach zaręczenia zaliczyła ona do podziękowań, mowa tu o sejmikach w Częstochowie, Dubience, Krzemieńcu, Żytomierzu i Dunajowcach. Przemilczenia w Lublinie i Brańsku redaktor Niemcewicz potraktował jako podziękowania. Zatem rezultaty aż 47% omówionych przez „Gazetę Narodową i Obcą” sejmików Prowincji Małopolskiej zostały zinterpretowane niewłaściwie. W skali Korony „Gazeta Narodowa i Obca” nieprawidłowo oceniła blisko 60% z 39 zrelacjonowanych sejmików.

W Wielkim Księstwie Litewskim można mówić tylko o jednej rozbieżności na 31 opisanych zgromadzeń. Chodzi o sejmik w Postawach, który zaręczył Konstytucję 3 maja, a „Gazeta Narodowa i Obca” uznała to za podziękowanie. To oznacza, że różnice dotyczą zaledwie 4% przedstawionych na łamach gazety sejmików litewskich.

Podsumowując, w skali całej Rzeczypospolitej „Gazeta Narodowa i Obca” błędnie zinterpretowała ok. 34% wyników z 70 przedstawionych sejmików.

---

⁹¹ W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 302–305. Por. W. S m o l e Ń s k i, *op. cit.*, s. 294.

⁹² Por. A. S t r o y n o w s k i, *Reprezentanci Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 3–16.

Różnice między „Gazetą Narodową i Obcą” a „Gazetą Warszawską”

Najistotniejsza różnica między obydwooma tytułami dotyczy rzetelności w ocenie referendum trzeciomajowego. Zgromadzenia, które zaręczyły Konstytucję 3 maja prasa w większości przypadków uznała za „dziękujące”. Biorąc pod uwagę, że ówczesni nie wyróżnili zaręczenia jako osobnej formy uznania Ustawy Rządowej, a granica między podziękowaniem a zaręczeniem i dziś może się wydawać nieostra, nie należy się odnosić krytycznie do tych rozbieżności. Inaczej jednak wygląda sprawa informacji o sejmikach lutowych, które przemilczały Konstytucję 3 maja. Problem ten dotyczy wyłącznie „Gazety Narodowej i Obcej”. Nie ma żadnych wątpliwości, że jej redakcja była świadoma negatywnego stosunku tych zgromadzeń do nowego ustroju i celowo manipulowała informacjami. W sumie na osiem przemilczeń w całej Rzeczypospolitej pięć potraktowała jako podziękowania, a trzech w ogóle nie odnotowała. Trudno mówić w tej sytuacji o rzetelności przekazu. Rzecz jasna, indywidualnej ocenie należy pozostawić to, czy w tak istotnym dla losów państwa momencie można było w ogóle oczekiwać obiektywizmu od prokonstytucyjnych redaktorów i żądać wyrzeczenia się roli politycznego agitatora. Jako przykład może służyć doniesienie o zgromadzeniu w Łucku. Choć sejmik ten złożył tylko „dziękczynienie”, to „Gazeta Narodowa i Obca” celowo podkreśliła, że cofnął on posłom dawne instrukcje dotyczące wolnej elekcji i nakazał stosować się do Konstytucji 3 maja⁹³.

Na tym tle ocena wyników referendum trzeciomajowego dokonana przez „Gazetę Warszawską” przedstawia się jako bardziej rzetelna. Warto jednak podkreślić, że ks. Łuski zamieścił relacje tylko z sześciu sejmików, tj. w Warszawie, Krakowie, Grodnie, Chełmie, Łukowie i Siennicy. Prawdopodobieństwo podania nieścisłej informacji było więc daleko mniejsze niż w przypadku „Gazety Narodowej i Obcej”, która zrelacjonowała aż 70 zgromadzeń. Po drugie, „Gazeta Warszawska” donosiła o sejmikach, których rezultaty nie budziły wątpliwości. Zgromadzona w Krakowie, Grodnie, Chełmie i Łukowie szlachta zaprzysięgła Konstytucję 3 maja. Trudno byłoby w tym przypadku wypaczyć informacje. Warszawa i Siennica zaręczyły Ustawę Rządową. Jeśli jednak chodzi w sejmik w stolicy, to wprawdzie „Gazeta Warszawska” poinformowała o rozpoczęciu obrad już następnego dnia, czyli 15 lutego, ale nie można temu przypisywać szczególnego znaczenia. Po pierwsze, nie odnotowała wyniku, po drugie zaś wiadomości z Warszawy zaczynały zasadniczą część każdego numeru⁹⁴. Jedyna

⁹³ GNO, 3 III 1792, nr 18, s. 103. Por. W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 251; W. S m o l e Ń s k i, *op. cit.*, s. 288. O instrukcjach poselskich por. R. Ł a s z e w s k i, *Instrukcje poselskie w drugiej połowie XVIII wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1973, Prawo, t. XII, s. 69–82.

⁹⁴ J. Ł o j e k, *Gazeta...*, s. 24.

nieścista informacja ks. Łuskiny dotyczyła więc sejmiku szlachty garwolińskiej w Siennicy, zaliczonego do grona „dziękujących” za Konstytucję 3 maja.

Oczywiście nie można mówić o bezstronności „Gazety Warszawskiej” w sytuacji, gdy zrelacjonowała zaledwie kilka zgromadzeń lutowych, bo niewątpliwie wolała unikać nagłaśniania sukcesów obozu reform⁹⁵. Zamieszczenie wiadomości tylko o tych sejmikach, które poparły Konstytucję 3 maja i to w większości poprzez przysięgę, to niewątpliwie celowy zabieg „Gazety Warszawskiej”. Z jednej strony, lekceważąc referendum trzeciomajowe, ks. Łuskiński pozostał w zgodzie z własnymi przekonaniami i zyskał względy przeciwników nowego ustroju, z drugiej zaś pozornie zachowując dziennikarski obiektywizm, asekurował się przed nieprzychylnością króla i otaczających go zwolenników reform. Nie można jednak zarzucić „Gazecie Warszawskiej” kłamstwa, co w przypadku „Gazety Narodowej i Obcej” nie jest już takie oczywiste.

W ciągu pierwszych dziesięciu dni od rozpoczęcia sejmików „Gazeta Narodowa i Obca” zaprezentowała ponad 50 zgromadzeń. Zaangażowanie redaktorów „Gazety Narodowej i Obcej” w sprawy publiczne oraz krąg znajomych spod znaku Konstytucji 3 maja znacznie ułatwiał dostęp do informacji. Niektóre z nich mogły napływać też drogą całkiem nieoficjalną⁹⁶. Poza tym „Gazeta Narodowa i Obca” otrzymywała informacje od korespondentów⁹⁷. Przykładem mogą być te nadesłane z sejmików w Wiźnie i Prenach. Jest mało prawdopodobne, by obywatele popierający Konstytucję 3 maja taką korespondencję wysłali do „Gazety Warszawskiej”. Poza sejmikiem w stolicy, relacje o pracach pozostałych zgromadzeń ks. Łuskiński zamieszczał albo tego samego dnia co „Gazeta Narodowa i Obca”, albo kilka dni po niej. W pierwszym przypadku mogło to oznaczać, że korzystał z tego samego źródła informacji. W drugim, że „Gazeta Warszawska” powtarzała je za konkurencją, tym bardziej że niektóre noty były bardzo zbliżone, np. doniesienia z Grodna. Należy podkreślić, że nie było sejmików omówionych przez ks. Łuskińskiego, a pominiętych przez Niemcewicza.

Zakończenie

Na sejmikach lutowych 1792 r. obóz reform odnotował znakomity wynik. Trzy czwarte sejmików zaręczyło lub zaprzysięgło Konstytucję 3 maja⁹⁸. Świadczyło to nie tylko o opanowaniu zgromadzeń przez zwolenników Ustawy Rzą-

⁹⁵ I d e m, *Ze studiów nad czytelnictwem prasy Polsce w końcu XVIII wieku (1780–1793)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1963, t. II, s. 5–35.

⁹⁶ Niektórzy badacze twierdzą, że wiele informacji przekazywała Niemcewiczowi pani Lucchesini, która pozostawała w zażyłej komitywie z redaktorem. Por. K. Z b y s z e w s k i, *op. cit.*, s. 106.

⁹⁷ A. G o r i a c z k o, *op. cit.*, s. 41.

⁹⁸ W. S z c z y g i e l s k i, *Referendum...*, s. 397.

dowej, ale i powszechnej akceptacji dokonanych zmian przez społeczeństwo. Referendum trzeciomajowe ostatecznie zdjęło z Konstytucji zamiętanie zamachu stanu.

Sejmiki lutowe 1792 r. były pierwszym polskim referendum zrelacjonowanym przez gazety. Niestety, poglądy redaktorów omawianych tu czasopism, Niemcewicza i ks. Łuskiny, w znaczący sposób odbiły się na obrazie wydarzeń lutowych, który przekazali społeczeństwu na łamach swoich tytułów. Czytelnik „Gazety Narodowej i Obcej” dostał entuzjastyczną i „zmanipulowaną” wizję sejmików, a czytelnikowi „Gazety Warszawskiej” próbowano wpoić przekonanie o marginalnej roli zgromadzeń lutowych. W konsekwencji żaden z tytułów nie przekazał odbiorcom rzetelnej relacji.

ELIZA KWIATKOWSKA-JEZNACH

The regional councils of February 1792 in reports „Gazeta Narodowa i Obca” and „Gazeta Warszawska”

The aim of regional councils in February 1792 was to remove the adverse image surrounding the Constitution of May the 3rd which some feared could cause a political coup. The councils were featured heavily in the newspapers „Gazeta Warszawska” and „Gazeta Narodowa i Obca”. Both newspapers included stories on 70 regional councils from across the Polish-Lithuanian Commonwealth, which represented 89% of the 78 meetings that took place. There is a difference between current and past opinion on the 3rd of May referendum. Newspapers reported only two examples of support in the form of oath and gratitude by the councils for the Constitution of May the 3rd. Today we can distinguish amongst the oath, affirmation, thanks and silence. The differences between the past press interpretation and current research on the results of regional councils in February 1792 relates almost exclusively to the information published by „Gazeta Narodowa i Obca”. This newspaper misinterpreted 34% of the 70 presented regional councils. In comparison „Gazeta Warszawska” inaccurately published only one news story from across the Polish-Lithuanian Commonwealth. It should be noted that they reported only on 6 regional councils and those whose results did not raise any doubts. The regional councils of February 1792 were first recognised by the Polish newspaper referendum. Unfortunately, none of the newspapers provided a fair report. This was caused by the views of the editors of both newspapers – Julian Ursyn Niemcewicz and father Stefan Łuski. The readers of „Gazeta Narodowa i Obca” inevitably received a manipulated version of the regional councils, and the readers of „Gazeta Warszawska” were therefore misled of the marginal role in the February events.